

Кирилюк С. В.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри романо-германської філології та перекладу з німецької мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ KRIEG/ВІЙНА У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено вивченню структури і змісту концепту KRIEG/ВІЙНА у німецькомовному публіцистичному дискурсі. Концепт, як основна одиниця когнітивної лінгвістики, може розглядатися як інформаційна структура, що віддзеркалює знання, досвід, судження носіїв певної мови та культури. Концепт як ментальна одиниця може бути описаний через аналіз засобів його мовної об'єктивації. Сукупність всіх мовних засобів, які вербалізують концепт у певний період розвитку суспільства, визначають як номінативне поле концепту. Ядро номінативного поля концепту KRIEG/ВІЙНА конституюється прямою номінацією концепту – лексичною одиницею *der Krieg*, яка є найбільш частотним компонентом на позначення війни у німецькомовному публіцистичному дискурсі. Крім власної високої вживаності базова лексема має високий словотворчий потенціал і отримує образну характеристику, яка підкреслює найбільш суттєву ознаку в певному контексті (*Russland-Ukraine-Krieg*, *Ukraine-Krieg*, *Putins Krieg*, *Abnutzungskrieg*).

В сучасному німецькомовному просторі концепт KRIEG/ВІЙНА об'єктивується семантично спорідненими лексичними одиницями *der Überfall* /напад, *die Aggression* /агресія, *die Invasion* /вторгнення, *Einmarsch* /вторгнення, *Militäroffensive* /військовий наступ, *Gefechte* /битви, які синонімічні та взаємозамінні. Наукова розвідка також довела, що зміст концепту KRIEG/ВІЙНА розкрито, головним чином, через тематичну групу «військові дії». Ми розглядаємо її як основу концепту KRIEG/ВІЙНА. Ця група має власну структуру і складається з низки дрібніших смислових одиниць, що розкривають її змістовно: 1) суб'єкти проведення бойових дій; 2) засоби ведення бойових дій; 3) наслідки бойових дій.

Слід також зазначити, що у мовній свідомості представників німецькомовної культури війна пов'язується зі стражданням, розрухою, злом, яке забирає життя близьких та дорогих людей. Якщо до ядра номінативного поля концепту належить обмежений набір лексичних одиниць, які семантично розкривають концепт і мають високу частотність у дискурсі, то периферію складає лексика, яка використовується в багатьох сферах людської комунікації.

Ключові слова: публіцистичний дискурс, концепт, номінативне поле, ядро номінативного поля, периферія номінативного поля, тематична група.

Постановка проблеми. Тема війни привернула значну увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників ще у 2014 році, коли події на сході України внесли значні корективи в особисте та суспільне життя українців, вплинули на політичну, інформаційну реальність. Особливої значущості вона набуває сьогодні, в час героїчного спротиву Української держави, українського народу безжальному вторгненню Російської Федерації

[1]. Звернення дослідників до концепту «війна» в публіцистичному дискурсі передбачає зосередження їхньої уваги на аналізі змістового компоненту лексичних одиниць у національній мовній свідомості і визначається різноманітністю та чисельністю продуктивних орієнтаційних метафор, які використовують як домен джерела концепта KRIEG/ВІЙНА.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині існує значна кількість наукових розвідок вітчизняних і зарубіжних дослідників, що стосуються різноманітних аспектів теми війни: проаналізовано проблеми інтерпретації поняття війни в контексті російської агресії в Україні [2, 3], розглянуто концепт ВІЙНА в індивідуально-авторських картинах світу українських письменників [4, 5, 6, 7], визначено способи метафоризації та концептуалізації цього поняття [8, 9].

Актуальність обраної теми зумовлена в першу чергу тим, що якраз у ці важкі дні з особливою силою проявляється незламність духу українських військових і увага світових ЗМІ щодня прикута до України. Загальна спрямованість сучасної лінгвістики на розгляд функціонування мовних одиниць в площині ментальних процесів дає можливість розглянути знання, думки, судження в сучасному німецькомовному соціумі за такою значущою для людства проблемою, як війна.

Мета наукової розвідки – визначити структуру і зміст концепту KRIEG/ВІЙНА у німецькомовному публіцистичному дискурсі. Реалізація окресленої мети потребує розв'язання таких завдань:

– систематизувати лінгвістичні підходи до тлумачення базового поняття *концепт*;

– виявити лексичні засоби номінації концепту KRIEG/ВІЙНА у німецькомовному публіцистичному дискурсі;

– здійснити систематизацію мовних засобів, що об'єктивують концепт KRIEG/ВІЙНА;

– окреслити номінативне поле концепту KRIEG/ВІЙНА, виокремити ядро, приядерну зону і периферію;

Об'єктом дослідження є концепт KRIEG/ВІЙНА, вербалізований лексичними засобами німецької мови, **предметом** – особливості об'єктивації концепту KRIEG/ВІЙНА у німецькомовному публіцистичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. У попередніх розвідках ми вже зверталися до визначення поняття «концепт». Поштовхом до активізації вживання цього терміну стали праці американських та західно-європейських учених-когнітологів Р. Джекендорфа, Дж. Лакоффа, Р. Лангакера, Ч. Філлмора, М. Мінського. Слід наголосити, що поняття «концепт» належить до епохи середньовічного концептуалізму, фундамент якого заклали Т. Гобс, П. Абеляр, У. Окам. Концептуалізм

розглядав концепти як універсалії, що узагальнюють ознаки речей і створені розумом для його внутрішнього застосування, фокусуючи в собі важливу й актуальну інформацію. П. Абеляр уважав концептом сукупність понять, зв'язування висловлювань в єдиний погляд на той чи інший предмет за умови визначальної сили розуму [10, с. 119].

У вітчизняній лінгвістиці концепт розглядають як феномен духовного порядку, як своєрідний ментальний контур чи згусток енергії, що його відкладено в лінгвокультурній свідомості народу [11, с. 104], як набір смислів, якими оперує людина в процесі мислення, як інформаційна структура свідомості, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого. [12, с. 256]. Такий підхід спирається в своїй основі на свідомість, мислення та відбиваність мозку.

В науковій літературі термін «концепт» з'явився на початку ХХ ст. і широко використовується сьогодні в сучасній науці. Незважаючи на різну інтерпретацію цього терміну, науковці єдині в тому, що концепт має мовне вираження і найчастіше репрезентується словом. Слово може отримати статус імені концепту – мовного знака, у якому актуалізовано зміст концепту найбільш повно та адекватно. Водночас, слово визначає концепт не повністю – воно своїм значенням віддзеркалює основні концептуальні ознаки, які є релевантними для повідомлення, що входить до інтенції мовця. У всій різноманітності свого змісту концепт може бути представленим лише «сукупністю мовних засобів, усім номінативним полем концепту, кожне з яких розкриває лише його частину» [13, с. 189 – 190].

Вітчизняні та зарубіжні дослідники наголошують на складному характері співвідношення концепту та слова, що його репрезентує: концепт може бути схожим зі словом за прямої номінації, або він іменується через свої ознаки при непрямій номінації. Сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт, визначають як номінативне поле концепту, а наявність значної кількості номінацій свідчить про високу номінативну цільність цієї частки мовної системи, що й визначає актуальність концепту в свідомості народу.

Найбільш частотним компонентом на позначення війни у німецькомовному публіцистичному дискурсі виступає лексема *der Krieg*, що входить до ядерної зони концепту **KRIEG/ВІЙНА** і є основою всього концептуального змісту. Наприклад:

„Wie wird es im *Russland-Ukraine-Krieg* jetzt weitergehen? Die Leiter der FES-Büros in Moskau und Kiew diskutieren verschiedene Szenarien“ [14].

„Bundeskanzler Olaf Scholz (SPD) macht klar: „Das ist *Putins Krieg*.“ Niemand im Westen wolle weitere Opfer“ [14].

„Der *Ukraine-Krieg* hat die Parteien in den USA zusammengebracht, sagt US-Verkehrsminister Pete Buttigieg“ [14].

„Das wäre dann eine Situation, in der westliche Partner jahrelang Waffen in den Konflikt liefern und Russland in einem *Abnutzungskrieg* gezwungen wird“ [14].

Як свідчать наведені приклади, лексична одиниця *der Krieg* отримує образну характеристику, яка підкреслює найбільш суттєву ознаку в певному контексті (*Russland-Ukraine-Krieg*, *Ukraine-Krieg*, *Putins Krieg*, *Abnutzungskrieg*). Слід також наголосити, що лексема *der Krieg* у німецькомовному публіцистичному дискурсі визначається протиставленням ознаки – *kalter und heißer Krieg*. Своєрідність вираження

конфлікту полягає в ситуативному синкретизмі цих ознак, оскільки завжди є небезпека, що холодна війна переросте в «гарячу», справжню війну.

Під час наукової розвідки була виявлена низка слів, які належать до ядра номінативного поля концепту **KRIEG/ВІЙНА**, визначаються частотністю вживання і є його складовими:

„*Russlands Überfall auf die Ukraine beherrscht das Weltwirtschaftsforum. Alle sind sich einig, dass die Zeitenwende da ist. Aber was bedeutet das konkret*“ [14].

„*In Finnland rührt Putins Aggression gegen die Ukraine an ein Trauma: den Winterkrieg von 1939/40, in dem Stalin das Land überfiel. Auch deshalb strebt es nun nach Jahrzehnten der Neutralität in die Nato*“ [14].

„*Am 24. Februar 2022 verkündete der russische Staatschef Wladimir Putin das, was niemand wahrhaben wollte: Die Invasion der Ukraine*“ [14].

„*Russland hat in der Ukraine eine Militäroffensive gestartet, die von vielen Ländern hart verurteilt wird*“ [14].

Враховуючи вищезазначені приклади, можемо констатувати, що в сучасному німецькомовному просторі концепт **KRIEG/ВІЙНА** об'єктивується семантично спорідненими лексичними одиницями *der Überfall /напад, die Aggression /агресія, die Invasion/вторгнення, Einmarsch/вторгнення, Militäroffensive/військовий наступ, Gefechte/битви*, які синонімічні та взаємозамінні, про що свідчить дискурсивний матеріал. Вони утворюють тематичну групу «військові дії». Ця група має власну структуру і складається з низки дрібніших смислових одиниць, що розкривають її змістовно:

– суб'єкти проведення бойових дій (*die ukrainischen Verteidiger, die ukrainische Armee, das ukrainische Militär, die ukrainischen Streitkräfte, die Soldatinnen und Soldaten, die Invasoren, die Angreifer, die russischen Truppen, die russische Armee, die russischen Invasionstruppen*). Наприклад:

„*Mit ihrer überlegenen Feuerkraft setzten die angreifenden russischen Truppen am Donnerstag die ukrainischen Verteidiger um die Stadt Sjewjerodonezk unter Druck*“ [14].

„*Die russische Armee verstärkt nach Angaben der Ukraine ihre Angriffe im Donbass. Aus dem Süden um die Stadt Saporischschja melden die Behörden vermehrte russische Truppenbewegungen*“ [14].

У наведених прикладах, що висвітлюють бойові дії в Україні, є опис протистояння конфліктуючих сторін. Збройне протистояння включає два вихідних фокуса: «свої» і «чужі». Фокус «свої» висловлює прагматично позитивне ставлення автора та емпатію читача. Під «своїми» у дискурсі новин розуміються законні збройні формування, уряд, органи правопорядку України:

„*Die ukrainische Armee verteidige das Land mit allen derzeit verfügbaren Ressourcen. Wenn Russland Zerstörung und Leid bringe, werde die Ukraine jeden Ort wiederherstellen. Dort werde nur die ukrainische Fahne wehen - und keine andere, sagte Selenskyj*“ [14].

„*Die Außenministerinnen und Außenminister der G7 bekräftigten ihre Solidarität mit der Ukraine. Es sei zum jetzigen Zeitpunkt sehr wichtig, den Druck auf den russischen Präsidenten Wladimir Putin aufrechtzuerhalten, "indem wir mehr Waffen an die Ukraine liefern und die Sanktionen verschärfen*“ [14].

– засоби ведення бойових дій (*Waffen und Ausrüstung, wirksame Waffen, schwere Waffen, Mehrfachraketenwerfer mit hoher Reichweite, die Streubombe, Panzer des Typs Marder und Leopard, Artillerie und Flugzeugen*). Наприклад:

„Der Einsatz von geächteter Streumunition vor allem durch die russische Armee ist ein Verbrechen“ [14].

„Die Ukraine fordert mehr Waffen für den Kampf gegen die Angreifer aus Russland. Die EU will jetzt erneut tief in die Tasche greifen“ [14].

Як свідчать наведені приклади, засоби та методи ведення бойових дій, що використані під час війни, утворюють ще один елемент тематичної групи «військові дії». Ці лексичні одиниці, що позначають різні види зброї, марки вогнепальної зброї, належать до приядерної зони номінативного поля концепту KRIEG/ВІЙНА. Вони мають стилістичну маркованість та обмежену сферу використання.

– наслідки бойових дій (*die Opfer, eine Mischung aus Schock und Horror, apokalyptischen Bilder der Städte, Wirtschaftskrise, hohe Benzinpreise und Heizkosten*

„Die apokalyptischen Bilder aus den vom Krieg betroffenen ukrainischen Städte sorgten in der Republik Moldau für eine Mischung aus Schock und Horror“ [14].

„Bundeskanzler Olaf Scholz (SPD) macht klar: „Das ist Putins Krieg. Niemand im Westen wolle weitere Opfer“ [14].

„Opfer sind überwiegend Zivilisten - und sollen es in der unmenschlichen Logik dieses Angriffskriegs auch sein“ [14].

На підставі наведених прикладів констатуємо, що у мовній свідомості представників німецькомовної культури війна пов'язується зі стражданнями, розрухою, смертю, що забирає життя близьких та дорогих людей. Проте життя продовжується і у звільнених містах знову цвітуть дерева, як символ відродженої правди та свободи:

„Und in der Straße, in der nach Abzug der Russen zahllose Leichen lagen, blühen die Apfelbäume“ [14].

Отже, аналіз лексичних засобів номінації концепту KRIEG/ВІЙНА у німецькомовному публіцистичному дискурсі та їх систематизація дозволили визначити структуру номінативного поля зазначеного концепту. До ядра номінативного поля концепту KRIEG/ВІЙНА належить обмежений набір лексичних одиниць, що семантично розкривають концепт і мають високу частотність у дискурсі. Приядерну зону утворюють лексеми, які стилістично марковані та обмежені за сферою використання. На периферії знаходиться лексика, яка використовується в багатьох сферах людської комунікації.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні метафоричного поля концепту KRIEG/ВІЙНА у німецькомовному публіцистичному дискурсі.

Література:

1. Звернення Президента Володимира Зеленського до українців і народів світу 24 березня 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-volodimira-zelenskogo-doukrayinciv-i-73777> (дата звернення 5.04.2022)
2. Яворська Г. М. Концепт «Війна»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети. Серія «Філософія»*. № 1 (38), 2016. С.14–23.
3. Виклики й інтеграційні перспективи України в контексті російської агресії в Криму та Донбасі: аналіз оцінок зарубіжних аналітиків і експертів. К.: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 184 с.
4. Гоменюк О. Концепт «війна» в індивідуально-авторській картині світу Оксани Забужко (на матеріалі збірки «І знов я влізаю в танк»). *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*. vol. VI. 2018. pp.21–26.
5. Вєрвєкїн В. В. Український пісенний фольклор як сфера вербалізації концепту ВІЙНА. *Українська література в загальноосвітній школі*: наук.-метод. журн. К.: Ін-т педагогіки НАПН України, 2012. С. 42–45.

6. Голобородько Я. Концепти війни і моря у прозі Костянтина Кудієвського: до 60-річчя Перемоги. *Національної академії наук України*. № 5. С. 56–62.
7. Марчук Л. Ментальний аспект концепту «Війна» (на матеріалі творів Тараса Шевченка). *Філологічний дискурс*. Вип. 1. С. 78–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fild_2015_1_22 (дата звернення 28.02.2022)
8. Міщенко В. Г., Дубик В. І. Метафора концепту "війна" в сучасному франкомовному політичному дискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. 2013. Вип. 21. С. 190–196.
9. Сологуб Н. М. Концептуалізація лексеми «війна» в мовотворчості Олеса Гончара. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 2015. Вип. 13. С. 350–355.
10. Неретина С. С. Слово и текст в средневековой культуре. Концептуализм Абельяра. М.: Гнозис, 1994. 216 с.
11. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя, 2008. 331 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
13. Стернин И. А. Слово и концепт. *Международная научная конференция «Единство системного и функционального анализа языковых единиц» посвященная 130-летию Белгородского государственного университета*. – Белгород, БГУ. 2006. – С. 189 – 190.
14. Deutsche Zeitungen – Aktuelle Nachrichten online lesen. URL: <https://netzbeitrag.de/internet/2040/deutsche-zeitungen-nachrichten-online-lesen/> (дата останнього звернення 25.05.2022).

Kyryliuk S. Verbalization of the KRIEG/WAR concept in German-language journalistic discourse

Summary. The article is devoted to the study of the KRIEG / WAR concept structure and content in German-language journalistic discourse. A concept as a cognitive linguistics basic unit can be considered as an information structure that reflects the knowledge, experience, and judgment of native speakers of a particular language and culture. A concept as a mental unit can be described through the analysis of its linguistic objectification means. The set of all linguistic means that verbalize a concept in a certain period of the society development is defined as the concept nominative field. The core of the KRIEG / WAR concept nominative field is constituted by the direct nomination of the concept - the lexical unit *der Krieg*, which is the most frequent component for naming war in German-language journalistic discourse. In addition to its own high usability, the basic lexical unit has a high word-forming potential and receives a figurative characteristic that emphasizes the most significant feature in a particular context (*Russland-Ukraine-Krieg, Ukraine-Krieg, Putins Krieg, Abnutzungskrieg*).

In the modern German-speaking world, the KRIEG / WAR concept is objectified by such semantically related lexical units as *der Überfall / attack, die Aggression / aggression, die Invasion / invasion, Einmarsch / invasion, Militäroffensive / military offensive, Gefechte / battles and battles*. Scientific research has also shown that the content of the KRIEG / WAR concept is mainly revealed through the “Military Action” thematic group. We consider it to be the basis of the KRIEG / WAR concept. This group has its own structure and consists of a number of smaller semantic units that reveal its content: 1) the subjects of hostilities; 2) means of combat operations; 3) the consequences of hostilities.

It should also be noted that in the linguistic consciousness of the German-speaking culture, a war is associated with suffering, destruction, and evil, which takes the lives of the close and dear. If the concept nominative field core includes a limited set of lexical units that reveal the concept semantically and have a high frequency in discourse, the periphery contains vocabulary used in many areas of human communication.

Key words: journalistic discourse, concept, nominative field, nominative field core, nominative field periphery, thematic group.